

ГЕНДЕРНА СКЛАДОВА У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ США ТА УКРАЇНИ

Здійснено типологічний аналіз повідомлень американських та українських політиків, продемонстровано їхню гендерну “маркованість”, проаналізовано важливість гендерної складової у сучасному політичному дискурсі.

Ключові слова: політичний дискурс, гендерна “маркованість”, фемінність, маскулінність.

У статті вперше аналізується “маркованість” промов жінок-політиків США та України на предмет присутності у них алюзії, гумору, метафори, метонімії, а також демонструються “маскулінно” забарвлені мовленнєві акти україномовної та англomовної жіночої агресії, здійснюється типологічний аналіз політичних промов США та України, їх ціннісної наповненості.

Недостатня вивченість мовознавцями гендерної “маркованості” політичного дискурсу ХХІ століття в порівняльному аспекті обумовлюють актуальність проблеми. Наукова новизна дослідження полягає в зіставному аналізі промов сучасних американських та українських політиків.

Об’єктом дослідження є гендерно “маркований” лексичний матеріал в американській та українській політичній комунікації. Предмет дослідження – особливості функціонування лексичних та синтаксичних структур у фемінно чи маскулінно “завуальованому” політичному дискурсі. Матеріалом дослідження слугують аудіо- та відеоповідомлення американських й українських політиків, а також друковані матеріали про них у засобах масової інформації.

У лінгвістиці питання гендерної диференціації у мові та мовленні всебічно вивчають такі вчені, як Г. Відмарк, Г. Крейдлін, Б. Нікольсон, В. Штадлер, Я. Пузиренко, О. Петренко, Л. Ставицька. Термін “гендер” вважається міждисциплінарним, оскільки охоплює проблеми кількох наук (філософії, соціології, політології, психології, педагогіки, лінгвістики, літературознавства, етнолінгвістики, соціолінгвістики). Гендер, згідно з думкою О. Бессонової, – мисленнєва модель, що введена для адекватнішого та коректнішого опису проблем статі й розмежування його біологічних та соціокультурних функцій [1, с. 18]. Найбільша гендерна диференціація, як переконана вчена, властива концептам за темами “Вік”, “Зовнішність”, “Стосунки в родині”, “Професія”, “Жіноче/жіночість”, “Чоловіче/мужність”, найменша – поняттям з ознаками соціально-майнового становища, національної належності, світогляду, фізичного й емоційного стану [1, с. 7].

Сексизм супроводжує гендерне питання у соціальному аспекті й трактується як орієнтація, яка ставить одну стать у несприятливі умови стосовно до іншої. Сексизм визначають, згідно з С. Єрмоленком, у системі мовних асиметрій, спрямованих проти жінок. Наприклад, з погляду граматики – це перевага граматичного чоловічого роду над жіночим [2, с. 38].

Як предмет вивчення у гендерному вченні розглядають поняття “фемінність”, “маскулінність”, “андрогінія”. Е. Шовалтер переконана, що процес визначення “жіночності” (фемінності) розпочався у минулому десятиріччі. Феміністична критика перейшла до ґрунтового аналізу творів літератури, створених жінками. Досліджувалися стилі, жанри, теми, історія, структура жіночого письма, еволюція жіночої літературної традиції. Е. Шовалтер створила термін “гінокритика” для цього особливого критичного дискурсу [3, с. 516]. Як зазначає С. Єрмоленко, фемінність – це сукупність фізичних, психологічних і поведінкових властивостей, що їх очікують від жінки у певному соціумі: пасивності, залежності, підлеглості, слабкості, емоційності, ніжності, тендітності. А маскулінність – система властивостей особистості, які традиційно вважаються чоловічими; вона передбачає відповідність власній статевій належності, прийняття форм поведінки та способів самореалізації чоловічої статі. Андроґінна особистість вбирає в себе найкраще з обох статей: високу самоповагу, ефективне виконання батьківської ролі, внутрішнє відчуття благополуччя [2, с. 36-37].

Термін “маркований” (“marked”), на думку Дебори Таннен, є лінгвістичним концептом. Науковець наводить приклад граматичного “маркування” слів в англійській мові. До прикладу, “немаркованою” є перша форма дієслова *visit* (відвідувати, приходити в гості). Для утворення минулого часу потрібно додати *-ed* до інфінітива (*visited*); для утворення майбутнього часу до неозначеної форми дієслова додаємо *will* (*will visit*). У такий спосіб здійснюється “маркування” слів. Цей процес є типовим ще й для утворення множини іменників. За допомогою додавання флексії *-(e)s* до однини іменника отримуємо множину (*visit – visits* (візит – візити), *dish – dishes* (страва – страви)). А “немарковані” форми більшості слів англійської мови трактуються як “чоловічі” (*male*). Проте закінчення *-ess* та *-ette* “маркують” слова як “жіночі” (*female*). Часто “жіноча” лексика має негативну конотацію. Американці неохоче довірять своє здоров’я *doctorette* (лікарці). Д. Таннен, як приклад, наводить слова Альфре Вудард, актриси-номінанта на премію “Оскар”. Вона ідентифікувала себе як “*actor*” (актор, ч. р.), тому що, на її думку, “*actresses*” (актриси, ж. р.) піклуються про “вії та целюліт”, а для “*actors*” головним завданням

виступає герой фільму, в якому вони грають. Дебора Таннен переконана, що немає “немаркованих” жінок. Навіть заповнюючи анкету англійською мовою, жінки повинні вибрати між “Mrs.” чи “Miss”, надаючи інформацію про свій цивільний статус. Натомість графа для чоловіків включає єдиний варіант відповіді – “Mr.”, залишаючи їх “немаркованими”. Цікаво, що сама Дебора Таннен, щоб уникнути “маркованості”, інколи представляється як доктор Таннен (Dr. Tannen), використовуючи науковий ступінь для свого представлення [4].

В українській мові найчастіше використовують займенники “він і вона” замість гендерно маркованого “він”. Проте трапляється, що “маркованість” відіграє важливу роль, наприклад, у житті політиків. Яскравим прикладом є слогани Юлії Тимошенко напередодні передвиборчої кампанії 2009 року: “Вони блокують, *вона* працює”, “усупереч кризі зарплати бюджетникам без затримок. *Вона* працює”, “Створено стратегічний запас вугілля. Шахтарі з зарплатою. *Вона* працює” та інші. Кожен громадянин України завдяки мовній гендерній диференціації міг здогадатися, що йдеться про жінку-прем’єр-міністра. Проте політик згодом доповнює слоган (“*Вона* – це Україна”), у такий спосіб убезпечивши себе від сарказму та негативу опозиційних сил.

Американська, французька й англійська феміністична критика звернули увагу на філософські проблеми жіночого вживання мови. Елейн Шовалтер наводить слова Неллі Ферман, яка стверджує, що “чоловікоцентристське категоризування переважає в американському варіанті англійської мови”. Саме цей факт сприяє посиленій увазі до мовної системи, збудованої чоловіками [3, с. 520]. Е. Шовалтер простежує історію виникнення “жіночої” мови. До прикладу, Геродот писав, що амазонки були здібними лінгвістами, які легко вивчали мови своїх чоловічих супротивників. Роберт Грейвз у “*Білій богині*” доводить, що “жіноча” мова існувала в доісторичний період матріархату. Проте коли матріархат було подолано, вона пішла у підпілля. Згодом у XVII-XVIII ст. з’явилася інформація про “жіночу” мову серед американських індіанців, африканців та азійців. Проте не існує ні рідної мови жіночого суспільства, ні мови з ознаками роду (genderlect). Завданням феміністичної критики є концентрування уваги на жіночому доступі до мов, лексичному діапазоні, ідеологічних та культурних детермінантах вираження. Причиною жіночого мовного самовираження сьогодні є прагнення змусити їх до мовчання, уживання евфемізмів і тавтології [3, с. 521-522].

Кардинальної відмінності у мовленнєвій поведінці чоловіків і жінок, згідно з О. Бессоновою, не існує, проте відмінності є на всіх рівнях мови. На думку науковця, гендерна диференціація репрезентована значною мірою на фонологічному та дискурсивному і меншою мірою – на лексичному та синтаксичному рівнях [1, с. 7].

Жінки й чоловіки використовують мову по-різному в окремих мікрогрупах. Чоловікам властиво брати участь в ієрархічних групах, де вони прагнуть зайняти лідерську позицію. При цьому вони використовують мовні засоби таким чином, щоб досягти бажаної мети. Для них опозиція, протиставлення чи боротьба – ритуал, тому вони є успішнішими в дебатах [5]. Етика спілкування жінок та чоловіків – також різна. Те, що жінки вважають домінуючим, є цілком закономірним для чоловіків. Чоловікам додаються мовні дуелі, а жінки прагнуть уникнути вербальної атаки. Наведемо приклад гендерно маркованого звернення Віктора Ющенка до Юлії Тимошенко на засідання РНБО у лютому 2009 року:

Віктор Ющенко: “Юлія Володимирівна, я вам поки слова не даю. Ви ж леді, ви ж повинні нести стабільність, дотримуватися дисципліни... Ви граєте шоу, сходіть ще раз до преси! Якби ви не були жінкою, мені було би легше з вами говорити”. В. Ющенко демонструє свою “вихованість”. Адже лише справжній джентльмен, на його думку, може уникнути “чоловічого” діалогу з жінкою-колегою.

Дебати між Бараком Обамою і Гіллари Клінтон, хоча й сповнені конкуренції, однак вражають своєю стриманістю та коректністю. Проте обидва політики-суперники є однопартійцями, тому й спільних позицій у них більше, ніж у представників опозиційних сил. Дебати між демократами радше схожі на бесіду, що супроводжується жартами, аніж на суперечку. Ба більше, Б. Обама та Г. Клінтон “чудово проводять час” (“*We’re having such a good time. We are. We are. We’re having a wonderful time*” – “*Ми чудово проводимо час. Так. Так. Ми прекрасно проводимо час*”) за публічною бесідою.

“Перепадка” між українськими опонентами виглядає не так оптимістично. Гендерна складова не відіграє жодної ролі у “нищівній” боротьбі політиків. Яскравим прикладом такого протистояння є “сварка” журналіста Олеса Бузини та представниці політичної сили “Свобода” Ірини Фаріон на одному з ток-шоу країни:

О. Бузина: *Ви закінчите так, як закінчив Бандера...*

І. Фаріон: *Безсмертям!*

О. Бузина: *І будете Ви брудним політичним трупом...*

І. Фаріон: *Це Ви сказали собі! Чудово!*

О. Бузина: *Лише блондинкою, на відміну від Бандери...*

Назвавши жінку “політичним трупом”, О. Бузина продемонстрував свою нетолерантність та неповагу до представниці слабкої статі. Окрім того, він натякнув на її обмежені інтелектуальні здібності. Адже саме такими рисами наділені блондинки, головні героїні популярних анекдотів.

Спостереження за мовною поведінкою жінок і чоловіків свідчать, що мовлення жінок часто є експресивним, емоційним, не завжди послідовним. Підтвердженням цього факту є фразеологізм “жіноча логіка” [2, с. 39].

Відмінність між письмом жінок і чоловіків була встановлена Вірджинією Вульф, яка згодом вплинула на формування феміністичної літературної критики. Письменниця ввела термін “the woman’s sentence” (“жіноче речення”) [6, р. 10]. Проте очевидний вплив чоловіків-письменників на стиль В. Вульф ускладнює процес аналізу письма з погляду гендерних відмінностей. “Відчуження” (“alienation”) стало важливою рисою феміністичної критики, літературної та лінгвістичної. Лінгвісти були переконані, що мовні закони, які встановлювалися у спілкуванні між жінками й чоловіками, вигадують чоловіки, а жінки їм лише підпорядковуються. Імідж “мовчазної жінки” (“silent woman”) був втілений у драматичних творах. Пошук автентичної мови є предметом особливої уваги сучасних жінок-новелістів, таких як М. Еттвуд та М. Ломекс [6, р. 13-14].

Текст не обов’язково є жіночим, якщо він належить перу жінки, і навпаки. Існує “бісексуальне письмо”, проте воно більше властиве жінкам, ніж чоловікам. Чоловіки прагнуть яскраво продемонструвати свою маскуліність. Безумовно, складно аналізувати письмо політиків на предмет гендерної маркованості, оскільки в офіційному середовищі існують вимоги як до ведення полеміки, так і до ділового письма. Проте для деяких представниць політикуму характерним є особливий вид писемного спілкування, щоправда, на сторінках власного живого журналу, прогресивної інтерактивної форми неофіційного спілкування.

На думку О. Бессонової, жінки частіше вдаються до пестливих суфіксів, використовують у мовленні пестливі номінації, вживають вставні слова, модальні конструкції, які виражають різний ступінь невпевненості й невизначеності. Проте вважаємо, що сучасні жінки-політики аж ніяк не прагнуть виглядати непереконливо. Велика кількість зменшувальних суфіксів у лексемах свідчить про їхнє бажання бути ближчими до аудиторії (Ю. Тимошенко: “...якщо сьогодні в будь-якому містечку...”, “...в цих маленьких музичних історіях”, “Тизюля приїздила до Києва...”, С. Ріс: “George W. Bush would have liked Granddaddy Rice” (Дж. Бушу-молодшому сподобався б дідусь Ріс)). А от лексична наповненість промов представниць американського політикуму мало чим відрізняється від промов чоловіків. Недарма Б. Обаму називають “феміністом”. Президент Америки вважає, що розвиток держави є неможливим без існування в ній рівності, зокрема гендерної: “Now is the time to keep the promise of equal pay for an equal day’s work...” (Зараз саме час дотриматись обіцянки стосовно однакової оплати праці за однаковий робочий день).

Американським жінкам-політикам властива “надтолерантність”, що навіть інколи межує з почуттям меншовартості. Наприклад, Держсекретар США Г. Клінтон часто використовує конструкції *If I can, I’m humbled* (Якщо дозволите, Я наважусь) у своїх промовах: (“We have a full agenda, so let me, if I can, just emphasize just a few points” (Маємо порядок денний, тому, якщо дозволите, я наголошу на ключових положеннях), “I am honored and humbled to call President Mandela my friend” (Я з гідністю наважусь назвати президента Манделу своїм другом). Для М. Олбрайт характерним було вживання евфемізмів з метою “пом’якшити” суть висловленого: “And watching the Yugoslav people toss Milosevic out on his ear” (І спостерігаючи, як югославський народ викинув Мілошевіча геть). “Toss out of one’s ear” означає силоміць примусити когось залишити посаду.

Отже, гендерна диференціація політичного дискурсу стала можливою після того, як жінки стали активними учасницями політичного процесу. Незважаючи на те, що мовленню представниць слабкої статі властива експресивність та непослідовність, їхній політичний дискурс тяжіє до “маскуліності”, яка є характерною особливістю політичного процесу та виражається за допомогою використання метонімії, метафори й алюзії. Вербальна агресія, нетолерантне перебивання співрозмовниками один одного, негативна “маркованість” мовної атаки виражена однаково в промовах політикуму обох статей двох держав.

Подальше дослідження варто зосередити на аналізі доцільності чи недоцільності виокремлення суто “жіночого” та суто “чоловічого” політичного дискурсу. Адже агресивність та безкомпромісність політичної полеміки ХХІ ст. зменшує шанси для виокремлення типового для жінок мовлення, яке раніше характеризувалося вживанням пестливих суфіксів і номінацій.

Література

1. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. Л. Бессонова. — К., 2003. — 39 с.
2. Ермоленко С. Гендерне питання в мовному та методичному аспектах / Сергій Ермоленко // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. — 2008. — Вип. 3. — С. 36–43.
3. Шовалтер Е. Феміністична критика у пущі / Елейн Шовалтер // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / ред. М. Зубрицька. — Львів : Літопис, 1996. — С. 510–530.
4. Tannen D. Wears Jump Suit. Sensible Shoes. Uses Husband’s Last Name (originally titled “Marked Women, Unmarked Men”) [Electronic resource] / Tannen Deborah // The New York Times Magazine. — 1993. — June 20. — Режим доступу : <https://www9.georgetown.edu/faculty/tannend/nyt062093.htm>.
5. Tannen D. Teacher’s Classroom Strategies Should Recognize that Men and Women Use Language Differently [Electronic resource] / Deborah Tannen // The Chronicle of Higher Education. — 1991. — June 19. — Режим доступу : <https://www9.georgetown.edu/faculty/tannend/chronicle061991.htm>.
6. Wales K. Feminist Linguistics in Literary Criticism / Katie Wales. — Bury St Edmunds, Suffolk : St. Edmundsbury Press Ltd, 1997. — 157 p.

Typological analysis of political statements of American and Ukrainian politicians is made, their gender “coloring” is proved, importance of gender component of modern political discourse is demonstrated.

Key words: *political discourse, gender “coloring”, femininity, masculinity.*